

Ανθρωπολογία και Θεογνωσία

/ Πνευματικά Αποσπάσματα

Ο άνθρωπος δεν δημιουργήθηκε για να παραμείνει αυτό που είναι ή και για να περιοριστεί στην ανάπτυξη των φυ-σι-κῶν δυνατοτήτων του, αλλά για να ξεπεράσει τον εαυτό του και να ομοιωθεί με τον Δημιουργό του. Για να το κατορθώσει όμως αυτό, πρέπει να τον γνωρίσει και να καταστεί δεκτικός να προσλάβει την άκτιστη θεια ζωή του στην ύπαρξή του.

- Γεώργιος Ι. Μαντζαρίδης, Ομότιμος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.

Βλέ-πο-ντας ο ιερός Ψαλμωδός τον εαυτό του ενώπιον του Θεού ἀνα-λογί-ζεται: «Η υπόστασίς μου ωσεί ουθέν ενώπιόν σου· πλην τα σύμπαντα ματαιότης, πας άνθρωπος ζων. Μέν-τοι-γε εν εικόνι δια-πορεύεται άνθρωπος, πλην μάτην τα-ράσ-σεται· θησαυρίζει και ου γινώσκει τινι συνάξει αυτά. Και νυν τις η υπομονή μου; Ουχί ο Κύριος; Και η υπόστασίς μου παρά σοι εστιν»[1].

Μόνος του ο άνθρωπος υπάρχει και κινείται ως σκιά· ως εικόνα χωρίς περιε-χό-μενο. Εικονίζει και ζει την ματαιότητα. Η σκιώδης υπόστασή του

απορρέει από τον Κύριό του, χωρίς τον οποίο μένει άνυ-πό-στατος. Ως εικόνα όμως του Θεού ο άν-θρω-πος μπορεί να δε-χθεῖ την ενέργειά του, να τον γνωρίσει, να τον ζήσει και να αποκτήσει υπόσταση. Η γνώση του Θεού και η συ-ναί-σθηση της αποστάσεώς του από αυτόν διαμορφώνουν την ταυτότητα και υποστασιάζουν την παρουσία του.

Η γνώση του Θεού δεν προσφέρεται στον άνθρωπο με κά---ποια ηθική ή διανοητική διαδικασία, ἀλ-λὰ ως ύπαρ-ξιακή ἐμ-πει--ρία, ως οντολογικό γεγο-νός, ως «κοι-νωνία εν τη ύπάρ-ξει». Πραγμα--τοποι-εῖται με την είσοδό του στην προοπτική της αἰώ-νιας και ακατάλυτης ζωής του αρχετύπου της, του Χριστού· με την μίμηση του Χριστού και την ένταξή του στην προοπτική της ζωής του «εκ του ουρανού καταβαίνοντος».

Μίμηση του Χρι-στοῦ είναι η συ-μπό-ρευση με τον Χριστό στην οδό της ταπεινώσεως και της καθόδου του ως τον άδη. Ἐτσι ο άνθρωπος ἀποσυν-δέεται από κάθε κτιστό και ἐνοι-κίζει στην καρδιά του το θέλημα του Θεού ως μοναδικό νό-μο «όλης της υπάρξεώς του, προσκαίρου τε και αιωνίου»[2], και άνυψώ-νε-ται στο επίπεδο της καθαρότητας, όπου γίνεται δυνατή και η υποστατική προσευχή για ολόκληρη την ανθρωπότητα.

Η μετάβαση του άν-θρώπου από την εν χρόνω μαται-ό-τητα στην αιώνια πραγ-μα-τικότητα δεν συντε-λείται με άν-θρώ-πινα ή ενδοκόσμια στοιχεία, αλλά πραγ-μα-τοποιεῖται με ὑπερ-κό-σμια πα-ρέμβαση, όπως και η εξαρχής ἐμ-φάνισή του. Γι' αυτό ο άνθρωπος καλείται να ταπεινωθεί ενώπιον του Θεού και να παραδοθεί στην αγάπη του που τον ζωογονεί και τον ἀνακαι-νίζει.

Ο Χριστός, γράφει ο όσιος Συμεών ο Νέος Θεολόγος, είπε: «Εγώ ειμι ο άρτος της ζωής ο εκ του οὐ-ρα-νοῦ καταβάς»· και προσθέτει: Ο Χριστός δεν είπε ότι είναι ο άρτος της ζωής ο εκ του ουρανού καταβάς, αλλά «ο εκ του ουρανού καταβαίνων· αεί δηλονότι και πάντοτε εκ του ουρανού καταβαίνων και νυν καθ' ώραν παραγινόμενος»[3]. Ο ισχυρισμός αυτός του οσίου φαίνεται παράδοξος. Το σχετικό ευαγγελικό κείμενο παραθέτει το λόγιο του Χριστού με την μετοχή σε χρόνο άόριστο:«ὁ εκ του ουρανού καταβάς»[4]. Και ο ίδιος όμως ο Χριστός σε άλλη συνάφεια λέει ότι είναι «ο άρτος του Θεού ο καταβαίνων εκ του ουρανού και ζω-ήν διδούς τω κόσμῳ»[5]. Η εμφανιζόμενη παραδοξότητα ἐξα-λεί-φεται με την θεώρησή της μέσα στον λειτουργικό χρόνο. Ὅ-ταν το αιώνιο φανε-ρώ-νεται μέσα στον χρό-νο, ενεργεῖ δια-χρο-νικά.Ὅπως και όταν το υπερβατικό πραγ--ματοποιεῖται σε κά-ποιο συγκεκριμένο τόπο, ενεργεῖ σε ολόκληρο τον κόσμο[6].

Ενώ όμως η εκ του μη όντος εις το εἶ-ναι ἀνάδυση του άν-θρώπου

πραγματοποιήθηκε μονομερώς από τον Θεό με την δη-μι-ουργική ενέργειά του, η μετάβασή του από την φθαρτό-τη-τα στην αφθαρσία δεν πραγματοποιείται μονομερώς με την ένξρ-γεια του Θεού, αλλά και με την ελεύθερη συγκα--τάθεση και συμ--μετοχή του ανθρώπου.

Για την αρχική εμφάνιση του ανθρώπου δεν υπήρξε ούτε ήταν δυνατό να υπάρξει δική του συγκατάθεση ή συμ-με-τοχή. Για την τελείωσή του όμως είναι απαραίτητες οι προϋποθέσεις αυτές. Αυτό συμβαίνει, γιατί ο ἄνθρω-πος κλήθηκε από τον Δη-μιουργὸ για να προκόψει και να τελειωθεί ως ελεύθερο πρό-σωπο. Κλήθηκε για να εργασθεί στην χρονικότητα και να ὀλο-κληρωθεῖ στην αιωνιότητα. Αν δεν εργαστεί μέσα στην χρο-νικότητα, δεν είναι δυνατή η τελείωσή του στην αἰωνιό-τητα[7].

«Η πνευματική ελευθερία, γράφει ο ὁσίος Σωφρόνιος, «εἶναι ἡ ὑψιστὴ χάρις. Χωρὶς αὐτὴν δὲν ὑπάρχει σωτηρία– σω-τηρία που μας ἀποκαλύπτεται ὡς θέωση τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἀφομοίωση ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τῆς μορφῆς τοῦ θείου εἶναι»[8]. Η συμμετοχή του ἀνθρώπου στο ἔργο τοῦ Δημιουργοῦ τοῦ γιὰ τὴν τελείωσή τοῦ γίνεται δυνατὴ μέσα στον χρόνο, γιὰτί αὐ-τὸς κα-θι--στᾶ δυνατὲς καὶ τὶς ἀλλαγές.

Ο Θεός εἶναι ἀγάπη. Αὐτό σημαίνει ὅτι καὶ ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ ὡς «κοινωνία ἐν τῇ ὑπάρξει» εἶναι κοινωνία ἐν τῇ ἀγά-πῃ. Ὅπως ὁμως σημειώνει ο ὁσίος Σωφρόνιος, «στερούμαστε τὴν οντολογικὴ γνώση αὐτῆς τῆς ἀγάπης, καὶ γι' αὐτό ἡ αἰώνια ση-μασία τῆς μένει ἀπόκρυφὴ γιὰ μας»[9]. Στὸ ἐπίπεδο τῆς παρού-σας ζωῆς ὁ ἀνθρώπος ἀδυνατεῖ νὰ χωρέσει καὶ νὰ βαστάσει στὴν ὑπαρξή τοῦ αὐτὴν τὴν ἀγάπη. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Θεός τὴν ἀποκρύβει ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἅγιος Σιλουανὸς ὁ Ἀθωνίτης ὁ-μο-λογεῖ ὅτι ἦταν ἀδύνατο νὰ ἀντέξει παρὰ-ταση τῆς ἀκα-ριαί-ας ἐμφανίσεως τοῦ ζώντος Χριστοῦ. Ἀν αὐτὴ παρατει-νόταν, δὲν θὰ ἀντεχε, θὰ πέθαινε[10].

Ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ εἶναι γνώση τῆς ἀγάπης. Καὶ ἡ πρό-οδος στὴν γνώση τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐμβάθυνση στὴν ἀλήθεια τῆς ἀγάπης τοῦ. Ὁ ἀνθρώπος δὲν μπορεῖ ποτέ νὰ γνωρίσει τὴν οὐ-σία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μόνο τὶς ἐνέργειές τοῦ. Αὐτό σημαίνει ὅτι δὲν εἶναι σε θέση νὰ γνωρίσει οὔτε τὴν οὐσία τῆς ἀγάπης. Μπο-ρεῖ ὁ-μως νὰ αἰσθάνθῃ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὶς ἐνέργειες τῆς ἀγάπης, ὅπως μπορεῖ νὰ αἰσθάνθῃ τὴν ὑπαρξὴ καὶ παρουσία τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἀγάπη ἀποτελεῖ οντολογικὸ στοιχεῖο τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως. Αὐτὴ ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ τοῦ ἄν-θρώπου. Ὁ ἀνθρώπος ἀναδύεται ἀπὸ τὴν ἀγά-πῃ καὶ ἔχει τὴν ἀγάπη στὴν φύση τοῦ ὡς «σπερ-ματικὸν λό-γον»[11]. Αὐτό σημαίνει ὅτι εἶναι χωρητικὸς τῆς θείας ζωῆς καὶ ἔχει ἐμφυτὴ ἐπιθυμία γι' αὐτήν. Ὁ Θεός κα-λεῖ τοῦ ἀνθρώπου νὰ τοῦ γνωρίσει ἀγαπώντας τοῦ με ολόκληρὴ τὴν ὑπαρξή τοῦ. Καὶ ὁ ἀνθρώπος που

θέλει να γνωρίσει τον Θεό, τον παρακαλεί να «τρώσει» την ψυχή του με πόθο, ώστε να ατενίζει διαρκώς προς αυτόν και να οδηγείται από το φως του[12].

Οι τρόποι όμως με τους οποίους αντι-λαμβάνεται και εκ-δηλώνει την αγάπη ο εμπειρικός άνθρωπος είναι άπροσ-δι-όρι-στοι και αντι-φατικοί. Ακόμα και οι αίμο-βό-ροι αγαπούν τον φ-ό-νο, οι κλέφτες την κλοπή, οι ασελγείς την ά-σέλγεια και άλλοι άλλ-λα φάυλα. Αυτοί όμως δεν αγαπούν σωστά αλλά διε-στραμ-μένα[13]. Ο χριστιανικός τρόπος της αγάπης, που παρέχει και την αληθινή θεογνωσία, πραγματοποιείται με την «έγκα-τοί-κηση στην καρδιά του ανθρώπου του Τριαδικού Θεού της αγάπης»[14]. Όπως μάλιστα γράφει ο Άγιος Σιλουανός, «όσο πληρέστερη η αγάπη, τόσο πληρέστερη η γνώση»[15].

Η διαστροφή της αγάπης προκύπτει από την άγνοια της αληθινής θείας αγάπης που πηγάζει από τον Θεό. Ο Θεός ως πηγή της αγά-πης παρέχει την αγάπη του ανιδιοτελώς στα δημιουρ-γήματά του. Σε αντίθεση με την θεία αγάπη, η αγάπη του εκπεσμένου άνθρω-που βραχυκυκλώνεται και αυτοκατα-στρέφεται. Ο φίλαυ-τος άν-θρωπος με την αυτοα-ναφορικότητά του διαστρέφει την πραγ-μα-τική αγάπη σε αγάπη προς τον εαυτό του και την μολύνει με τα πάθη του. Η ανόρθωσή του πραγματοποιείται μόνο με την παι-δεία του Θεού που εκριζώνει την φιλαυτία.

Η φιλαυτία ως «εμπαθής και άλογος προς το σώμα φι-λία»[16] είναι ψεύτικη και διεστραμ-μένη αγάπη. Αιτία της είναι «η άλογος και ανόητος της αγνοίας έξις»[17]. Ο αλλοτριωμένος από την οντολογική αλήθεια άνθρωπος κατευθύνεται από την έξη των παθών του, που σε τελική ανάλυση ταυτίζεται με την ά-γνοι-α του Θεού που είναι η πηγή της αλήθειας και της αγά-πης.

Ο άγιος Σω-φρόνιος ο Αθωνίτης παρουσιάζει με την πλη-ρέστερη δυνατή σα-φήνεια και πυκνότητα την έννοια της χρι-στιανικῆς αγάπης. Γράφει: «Το να αγαπάς είναι να ζεις για τον αγαπώμενο και μέ-σα στον αγαπώμενο του οποίου η ζωή γί-νε-ται ζωή μας. Η αγάπη οδηγεί στην μοναδικότητα της ύπαρξης. Αυτό συμβαίνει στην Αγία Τριάδα. Ο Πατήρ αγαπά τον Υιόν. Αὐ-τὸς ζει εν τῷ Υιῷ και εν τῷ Αγίῳ Πνεύματι. Και ο Υιὸς μένει εν τῇ αγάπῃ του Πατρός και εν τῷ Αγίῳ Πνεύματι. Και γνω-ρί-ζου-με το Ἅγιο Πνεῦμα ως την παντέλεια αγάπη. Το Ἅγιο Πνεῦ-μα εκπορεύεται αιωνίως εκ του Πατρός και ζει εν Αὐτῷ και κα-τοικεῖ εν τῷ Υιῷ. Αυτή η αγάπη κάνει την ολότητα του Θείου ὄντος μοναδική αιώνια πράξη. Κατά το υπόδειγμα αυτής της ενότητος, το ανθρώπινο γένος πρέπει να γίνει ένας άνθρω-πος. Ἵνα πάντες εν ὧσι, καθώς συ, Πάτερ, εν εμοί καγώ εν σοι, ἵνα και αυτοί εν ἡμῖν εν ὧσιν»[18]. Η τέλεια αγάπη φανερώνεται στον κόσμο με τον Χριστό που ενώνει τον άνθρωπο με τον Θεό[19].

Η εντολή του Χριστού είναι η προβολή της θείας αγάπης στο γήϊνο επίπεδο. Για να

ζήσει ο άνθρωπος την αγάπη αυτή κατά την παρούσα ζωή στο επίπεδο του χώρου και του χρόνου πρέπει να μεταμορφωθεί σε επίγειο άγγελο. Ελάχιστοι όμως προσεγγίζουν την τελειότητα αυτήν. Έτσι η αληθινή αγάπη σπανίζει μέσα στον κόσμο.

Το φως της θείας αγάπης προσεγγίζει τον άνθρωπο μετά από μακρά και κοπιώδη παιδαγωγική προετοιμασία. Οι θλίψεις ενοποιούν τον διασπασμένο άνθρωπο και την δια-σπα-σμένη αν-θρωπότητα και βοηθούν στην προσέγγιση και επανεύρεση του Θεού και του πλησίον. «Εν θλίψει εμνήσθην σου, εν θλίψει μι-κρᾶ ἡ παιδεία σου ἡμιν»[20].

Ο άνθρωπος γνωρίζει την αγάπη πρωταρχικώς ως κοι-νωνία με την μητέρα του, ως μητρική κοινωνία. Αυτή είναι και η γνησιότερη μορφή αγάπης σε φυσικό επίπεδο· η ἀνι-δι-οτελῆς αγάπη που προσφέρεται από την μητέρα προς το παιδί της. Ὑ-πάρχουν βέβαια σε φυσικό επίπεδο και άλλα είδη ἀγά-πης που συνδέονται με διάφορους βαθμούς ιδιοτέλειας. Όλα αυτά τα εἴ-δη της αγάπης απαντούν στις διάφορες σχέσεις της ζωής των ανθρώπων. Η Ευαγγελική όμως αγάπη υπερβαίνει το επίπεδο της ἀνθρώ-πι-νης ζωής. Κατορθώνεται σε υπερφυσικό επίπεδο.

Η γνώση του Θεού ως «μετουσία και μέθεξις της θεό-τη-τος», είναι ατελεύτητη. Ο άνθρωπος προχωρεί στην γνώση του Θεοῦ κατά το μέτρο που αποκαλύπτεται αυτή από τον Θεό. Ο απόστολος Παύλος χαρακτηρίζει την γνώση του Θεού από τον άνθρωπο ως γνώση του ανθρώπου από τον Θεό· ως αποκάλυψη του Θεού προς τον άνθρωπο: «Γνόντες Θεόν, μάλλον δε γνω-σθέντες υπό Θεού»[21]. Αυτό σημαίνει ότι ο ἄν-θρω-πος δεν μπορεί να γνωρίσει τον Θεό, αν ο Θεός δεν αποκαλυφθεί στον ἄν-θρω-πο.

Ο Θεός βρίσκεται κρυμμένος στις εντολές και στα δημι-ουρ-γήματά του, τα οποία είναι φορείς της αγάπης του. Ο ἄν-θρωπος ωριμάζει στην αγάπη σταδιακά με την θεώρηση των έργων και την τήρηση των εντολών του. Η γνώση του Θεού δεν έχει διανοητικό χαρακτήρα ούτε αποκτάται ως ἀντι-κει-μενικὸ μέγεθος, αλλά έχει προ-σωπικὸ χαρακτήρα και αυξάνει ἐμπει-ρικά. Η τήρηση των εντολών του Θεού, που κορυφώνεται με την τέλεση και την βίωση της θείας Ευχαριστίας, είναι πηγή της θεογνωσίας.

Όταν ο άνθρωπος τηρεί τις θεῖ-ες εντολές, ἀλλά και όταν αισθάνεται την παρουσία του Θεού μέσα στο δημιουργικὸ ἔργο του μετέχει στην ἀκτιστὴ θεία ἐνέργεια και γνωρίζει κατά το μέτρο της χωρητικότητάς του τον Θεό και την θεία αγάπη. Και ο άνθρωπος παραμέ-νει και προκόπτει στην γνώ-ση και την ἀγά-πη του Θεού μετέχοντας στην ἐνέργειά του· «εχόμενος της θείας ἐνερ-γείας»[22].

Βέβαια οι εντολές του Θεού δεν προσεγγίζουν συνήθως τον άνθρωπό ως άμεσες ενέργειες, αλλά ως φράσεις, ως λέξεις ή ως φωτεινά σύμβολα. Ελάχιστοι άνθρωποι, όπως οι προ-φῆ-τες, οι απόστολοι και οι θεόπτες, δέχονται απευθείας λόγους ή εντο-λές του Θεού που εκφράζουν το θέλημά του.

Ο Χριστός καλεί τον άνθρωπο να προσεγγίσει εμπειρικά τις εντολές του. Να πειραματιστεί και να γνωρίσει προσωπικά την αλήθειά τους. Οι εντολές αυτές έχουν μέσα τους την πλη-ροφορία για την προέλευσή του[23]. Και η πληροφορία αυτή ἔρ-χεται ως άμεση αίσθηση, που πραγματοποιείται με πρω-τογενή σχέση και δεν χρειάζεται καμία εξωτερική επιβεβαίω-ση. Είναι γνώση προσωπικής κοινωνίας του δημιουργήματος με τον Δη-μιουργό του.

Η θεογνωσία ως υπαρξιακή κοινωνία του ανθρώπου με τον Θεό, ως «μετουσία της θεό-τητος» ανακαινίζει τον άνθρωπο και τον θεοποιεί. Η ανθρωπολογία καταυγάζεται από την Θεο-γνωσία. Οι ορίζοντες της χριστιανικής ανθρωπολογίας ὑπερ-βαίνουν κάθε περιορισμό, κάθε βελτίωση και αναβάθμιση (human enhancement) που επιδιώκει ο υπερανθρωπισμός και ο μετανθρωπισμός, και εκτείνονται με θεμέλιο την εν Χρι-στῷ ανακαίνιση και θέωση του ανθρώπου στην ἀπει-ρότη-τα.

Ο Θεός, λέει ο απόστολος Πέτρος, δώρησε στους ἀνθρώ-πους «τι-μια και μέγιστα επαγγέλματα», για να ἀπο-φύγουν την δι-α-φθο-ρά του κόσμου και να καταστούν «θειας κοινωνοί φύ-σεως»[24]. Ως κοινωνός θειας φύσεως ο άνθρωπος γίνεται μέ-το-χος της θειας ζωής που είναι ἀναρχη και ατελεύτητη. Όπως χα--ρα-κτηριστικῶς γράφει ο ἅγιος Μάξιμος ο Ομολογητής, «εις τούτο ημᾶς πεποίηκεν ο Θεός, ἵνα γενώμεθα θειας κοινωνοί φύ---σε-ως, και της αυτού αἰδιότητος μέτοχοι»[25].

Κάθε ἄνθρωπος, που ἔχει την αρχή της ζωής του μέσα στον χρό--νο, παραμένει αἰώνιος μετά την καθολική ἀνάσταση του κόσμου. Τι ισχύει ὅμως γι' αὐτόν που δεν ἐνώνεται με το σῶμα του Χριστού και δεν γίνεται μέτοχος της θεοποιού ἐνεργείας του; Οπωσδήποτε δεν γίνεται και αἰδῖος, δηλαδή ἄ-ναρχος, ὅ-πως εἶ-ναι ο Χριστός, το πρότυπό του. Μόνο ὅταν ἐνώ-νεται με τον Χρι-στὸ και ἐνυπο-στα-σιάζεται στο σῶμα του, την Ἐκκλησία, μετέ-χει και στην αἰδιότητά του. Ἀλλά, ὅπως πα-ρα-τη-ρεῖ ο ἅγιος Γρη-γόριος ο Παλαμάς, ο Θεός γνωρίζει να με-τα--σκευάζει με την σοφία και την δύναμή του τα «ἐξ αὐτε-ξουσίου πα--ρατροπῆς» ολισθήματά μας «ασυγκρίτως ἐπὶ το κρεῖτ--τον»[26]. Ἐτσι η πτώση του ἀνθρώπου ἐγένε ἀφορμή να ἐκ-δη-λωθεῖ η παναγαθότητα και πανσοφία του Θεού με το να σαρ-κωθεῖ ο Λόγος του και να ἀνυψώσει ἀκόμα περισσότερο τον ἄνθρωπο, να τον καταστήσει και

άναρχο, δηλαδή αΐδιο.

Παραπομπές:

[1]. Ψαλμ. 38,8.

[2]. Αρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάρωφ), Περί Προσευχής, έκδ. Ι. Μονής Τιμίου Προ-δρό-μου, Έσσεξ Αγγλίας 52018, σ. 258.

[3]. Συμεών Νέου Θεολόγου, Ηθικά 3,512-17.

[4]. Ιω. 3,13. Πρβλ. και 6,41.

[5]. Βλ. Ιω. 6,33.

[6]. «Επάγη γαρ εν τόπω (ο Σταυρός του Χριστού), και ενεργεί εν κόσμω». Παρακλητική, Ήχος Γ΄, Πέμπτη Εσπέρας.

[7]. Βλ. Αρχιμ. Ζαχαρία (Ζαχάρου), Η δικαιοσύνη του Θεού «Εις Σταθμούς» έκδ. Ι. Μονής Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας 2024, σ. 126.

[8]. Αγίου Σωφρονίου Αθωνίτου, Η ζωή του ζωή μου, έκδ. Ι. Μονής Τιμίου Προ-δρόμου, Έσσεξ Αγγλίας 2023, σ. 104.

[9]. Αγίου Σωφρονίου Αθωνίτου, Η ζωή του ζωή μου, σ. 128.

[10]. Βλ. Αρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάρωφ), Οικοδομώντας τον Ναό του Θεού, τόμ. 2, σ. 406, έκδ. Ι. Μονής Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας 2013.

[11]. Βλ. Μ. Βασιλείου, Όροι κατα πλάτος, PG 31,908C.

[12]. Βλ. Μ. Βασιλείου, Ευχή, Ώρα έκτη.

[13]. Βλ. Ευσταθίου Θεσσαλονίκης, Εις Τεσσαρακοστήν 2,11, PG 138,592B.

[14]. Βλ. Αγίου Σωφρονίου Αθωνίτου, Η ζωή του ζωή μου, σ. 46.

[15]. Αρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάρωφ), Ο Άγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης έκδ. Ι.

Μονής Τιμίου Προ-δρόμου, Έσσεξ Αγγλίας 10 2003, σ. 443.

[16]. Μαξίμου Ομολογητού, Κεφάλαια περί αγάπης 3,8, PG 90,1020A.

[17]. Μαξίμου Ομολογητού, Προς Θαλάσσιον, PG90,301B

[18]. Αγίου Σωφρονίου του Αθωνίτου, Η ζωή του ζωή μου, σ. 44.

[19]. Βλ. Συμεών Ν. Θεολόγου, Ηθικά 4,556, έκδ. J. Darrouzès, «Sources Chrétiennes», τόμ. 129, σ. 48.

[20]. Ησ. 26,16.

[21]. Γαλ. 4,9.

[22]. Γρηγορίου Παλαμα, Υπέρ των ιερώς ησυχάζόντων 2,1,30, Γρηγορίου του Παλα-μᾶ, Συγ-γράμματα, τόμ. Α΄ έκδ. Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1962, σ.491. Πρβλ. Αρχιμ. Ζαχα-ρία (Ζά-χαρου), Η δικαιοσύνη του Θεού «Εις Σταθμούς», έκδ. Ι. Μονής Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας 2024, σ. 78. «Δεν αρκεί να ενδυθεί ο άνθρωπος τον Θεό. Πρέπει να Τον φυλά-ξει ζωντανό μέσα του με την τήρηση των εντολών, τρέφοντας την ψυχή, το οικητήριόν Του με τους λόγους Του».

[23]. Βλ. Ιω. 7,17.

[24]. Β΄Πέτρ. 2,4-5.

[25]. Μαξίμου Ομολογητού, Κεφάλαια διάφορα 1,42, PG 90,1193D.

[26]. Γρηγορίου Παλαμά, Ομιλία 16,17, έκδ. Β. Ψευτογκά, Γρηγορίου του Παλαμά, Συγγράμ-ματα, τόμ. 6, σ. 191.

Πηγή: pemptousia.gr